NOGLE TRÆK AF DEN ØKONOMISKE PLANLÆGNING I POLEN

G. VIBY MOGENSEN

Interessen for østlandenes økonomiske udvikling har været stigende herhjemme i de seneste år. Når Polen har fremkaldt særlig interesse i denne sammenhæng, har det flere årsager. En af de vigtigste er formentlig, at myndighederne i Polen har været mindre påholdende end myndighederne i de øvrige østeuropæiske lande med oplysninger om økonomiske forhold.

Den følgende fremstilling samler sig om visse træk af den økonomiske planlægning i Polen; den faktiske økonomiske udvikling vil derimod kun blive omtalt, hvor det er nødvendigt for at belyse aspekter af planlægningen[1]). Det første afsnit gennemgår træk af strukturen i det polske plansystem, andet og tredje afsnit udarbejdelsen af henholdsvis de korte og de lange planer, og fjerde afsnit planernes udførelse. I det femte og sidste afsnit knyttes nogle kommentarer til reformerne i den polske planlægning.

1. PLANSYSTEMETS STRUKTUR

Det er almindeligt at opdele socialistiske økonomier i centraliserede og decentraliserede systemer. Den afgørende forskel ligger i forholdet mellem de centrale organer og de enkelte virksomheder. I det decentraliserede system fastlægger de centrale myndigheder samfundets samlede investeringer og enkelte andre forhold, mens alle øvrige afgørelser (produktionens størrelse og sammensætning, køb og salg m. v.) træffes suverænt af de enkelte virksomheder. Befolkningens valg af beskæftigelse og forbrug er frit og påvirker virksomhedernes dispositioner. I det centraliserede system træffes derimod alle eller de fleste afgørelser om produktionens størrelse og sammensætning, køb og salg m. v. centralt. Befolkningen kan som hovedregel også her frit vælge forbrug og beskæftigelse, men valget får ifølge sagens natur ingen eller ringe indflydelse på produktionen og investeringerne.

[1]) En sammenfattende oversigt over den økonomiske udvikling i Polen siden den 2. verdenskrig er f. eks. givet i Ole Wiberg (red.): *Polen, Økonomi og Markedsforhold.* Eksportinstituttet ved Handelshøjskolen i København 1965, samt i ref. 1, 4 og 6, jfr. listen over anvendt litteratur.

Den økonomiske planlægning i Polen har lige siden den kommunistiske magtovertagelse været en centraliseret planlægning, som har flere træk til fælles med det sovjetiske system end med det ret decentraliserede jugoslaviske. Denne vurdering påvirkes ikke af den langsomme liberaliseringsproces i Polen siden Stalins død.

Den afgørende magtfaktor i det polske plansystem er naturligvis Det forenede polske Arbejderparti, som dannedes i 1949, da det kommunistiske parti under ledelse af bl. a. Boleslaw Bierut og Hilary Minc opslugte Jozef Cyrankiewicz' og Adam Rapackis socialdemokratiske parti. Den øverste myndighed i partiet ligger formelt hos den 85 mand store centralkomité, hvis førstesekretær er Wladyslaw Gomulka, men reelt hos politbureauet, der blandt sine 12 medlemmer foruden Gomulka bl. a. tæller plankommissionens formand Stefan Jendrychowski, ministerpræsident Cyrankiewicz og udenrigsminister Rapacki samt medlemmer med særlig tilknytning til bl. a. partiapparatet, militæret og fagforeningerne.

Partiledelsens kontrol med det økonomiske liv har især tidligere undertiden taget form af direkte ordrer til administrationens lavere trin uden om centraladministrationen. Hertil kommer de lavere placerede partifunktionærers såkaldt rådgivende og kontrollerende arbejde i administration og erhvervsliv. Partiets egentlige ledelse af planlægningen og økonomien udøves dog gennem den næsten fuldstændige kontrol med Seymen (parlamentet), regeringen og den dertil knyttede plankommission.

Seymen har formelt ansvaret for hovedlinierne i landets økonomiske politik, idet alle økonomiske planer skal godkendes af forsamlingen, der også med visse mellemrum skal have forelagt rapporter om de faktisk opnåede resultater i løbet af planperioden. Der er 460 medlemmer i forsamlingen, i den netop udløbne valgperiode fordelt med 256 fra Det forenede polske Arbejderparti, 117 fra Bondepartiet og 39 fra Det demokratiske Parti, der angives især at repræsentere håndværkere og intellektuelle. Der var 48 uafhængige kandidater, hvoraf de 5 var valgt på en særlig katolsk liste. Ved valgene, der afholdes hvert fjerde år, er de tre nævnte partier under navnet Den nationale Enhedsfront fælles om én liste, til hvilken »politiske foreninger, fagforeninger, kooperativer og andre af det arbejdende folks masseorganisationer« har indstillingsret. Der opstilles omkring 50 pct. flere kandidater end nødvendigt, og vælgeren kan da udstrege den tredjedel af navnene, som han nødigst ser valgt til parlamentet. Ved valget i 1965 var stemmeprocenten ifølge de officielle tal godt 96; heraf stemte godt 98 pct. på kandidater fra Den nationale Enhedsfront. En nærmere gennemgang af tallene fra de to sidste valg viser, at såvel i Krakow som i Wroclaw tilfaldt de største personlige stemmetal katolske kandidater, og i Warszawa lå uafhængige kandidater tæt efter Gomulka i stemmetal.

Møderne i Seymen er yderst formelle, og der er sjældent egentlig debat,

selv om repræsentanterne for Bondepartiet eller Det demokratiske Parti og uafhængige medlemmer undertiden redegør for deres særstandpunkter eller rejser en vis kritik af lovene eller deres administration. Formentlig har de ikke-kommunistiske medlemmer en noget større indflydelse på udvalgsarbejdet i Seymen, fordi de ofte er fagfolk med betydelig indsigt, fordi udvalgsmøderne er lukkede, og fordi utilfredse medlemmer kan stille skriftlige spørgsmål til ministrene, som disse skal besvare inden for en uge.

I perioder, hvor Seymen ikke er trådt sammen, kan statsrådet, hvis leder er den polske præsident Edward Ochab, udstede dekreter med lovkraft. Dekreterne skal senere formelt godkendes af Seymen. Deres antal har været aftagende siden 1956. Principielt udnævnes statsrådet ligesom regeringen af Seymen.

Regeringen eller ministerrådet har formelt ansvaret for at forsyne Seymen med planforslag og at føre de trufne beslutninger ud i livet. Hvert ministerium og direktorat har sin planafdeling, men den helt afgørende rolle spilles af regeringens plankommission, hvis formand, professor Stefan Jendrychowski, selv har rang af minister.

Plankommissionen har ansvaret for forberedelsen af hele regeringens økonomiske politik, men med hovedvægten lagt på den økonomiske planlægning. Kommissionen kan generelt sagt udarbejde planer, stille forslag og kommentere den officielle økonomiske debat. Kommissionens arbejde kan i øvrigt deles i fire grupper af opgaver. For det første skal den udarbejde og forelægge forslag for regeringen om såvel de korte planer (kvartalsplaner, årsplaner og 2-årsplaner) som de mellemlange 5-årsplaner og perspektivplanerne, der rækker for eksempel 15 eller 20 år ud i fremtiden. For det andet skal kommissionen følge planernes opfyldelse og om nødvendigt forelægge regeringen forslag om planrevisioner eller indgreb over for de lavere led i plansystemet. For det tredje er plankommissionen forpligtet til et nøje samarbejde med Finansministeriets forskellige afdelinger om alle spørgsmål, der vedrører den finansielle planlægning. Og endelig har plankommissionen indtil for få måneder siden været ansvarlig for gennemførelsen af en omfattende forskning med henblik på forbedring af planlægningens teknik og metoder; siden 1. oktober 1965 er denne opgave overdraget et særligt Institut for Planlægning.

Plankommissionen har i alt ca. 1000 medarbejdere ansat i sine kontorer, der er opdelt i 3 afdelinger. Én afdeling omfatter branchekontorerne (kul, maskiner, tekstil, levnedsmidler osv.), en anden arbejder med problemerne på tværs af brancherne (investeringer, beskæftigelse, priser osv.), mens kontorerne i den tredje afdeling har ansvaret for koordineringen af de forskellige synspunkter og den endelige udarbejdelse af planen eller planudkastet.

Under den centrale plankommission og fagministerierne rangerer plan-

systemets andet led, brancheforeningerne, mens det tredje led er de enkelte virksomheder. Såvel brancheforeningerne som virksomhederne har særskilte planafdelinger.

En del af økonomien falder ind under den »lokale« planlægning. Dette gælder mindre industrivirksomheder, mindre bygge- og anlægsvirksomheder, busselskaberne, de fleste almindelige handelsvirksomheder, byggeri af boliger samt sociale og kulturelle institutioner og el-, gas- og vandværkerne.

Den lokale planlægning foretages først og fremmest af en økonomisk plankommission for hver enkelt voivodship[2]). Disse plankommissioner er underlagt de i hvert voivodship valgte såkaldte folkeråd, og deres aktivitet omfatter dels den nævnte »lokale« planlægning for det pågældende voivodship, dels i et vist omfang deltagelse i planlægningen af den samlede økonomiske udvikling i hele provinsen, især for så vidt angår den del af den centrale plan, som vil påvirke provinsens beholdning af råstoffer og energi, beskæftigelsesmuligheder og sundhedsforhold. Dette kræver, at de lokale planmyndigheder forsynes med oplysninger om de økonomiske planer for områdets centralt styrede virksomheder, samtidigt med, at provinsmyndighederne selv må orientere de berørte brancheforeninger og ministerier om de lokale planudkast.

Det »laveste« niveau i det polske planapparat er kommunernes og byernes plankommissioner, hvis aktiviteter naturligvis må være mere begrænsede. Endelig er der også for grupper af landsbyer valgt folkeråd, der dog ikke har nogen selvstændig planafdeling.

2. PLANLÆGNINGEN. DE KORTE PLANER

Planlægningen i Polen dækker ifølge sagens natur direkte kun den socialiserede sektor af økonomien. Af beskæftigelsen i erhvervene uden for landbruget falder godt 90 pct. i den socialiserede sektor. Omkring 35 pct. af befolkningen er imidlertid beskæftiget ved landbrug. 86 pct. af landbrugsjorden er på private hænder, og en nogenlunde lige så stor andel af den samlede landbrugsproduktion og af de landbrugsvarer, der kommer frem på markedet, stammer fra de private gårde.

Under den centrale plankommissions kompetence falder bl. a. alle store og mellemstore industrivirksomheder, de fleste større bygge- og anlægsvirksomheder, jernbane- og lufttrafik, udenrigshandelsselskaber samt en del virksomheder og institutioner, som arbejder direkte under de respektive ministeriers opsyn.

[2]) Polen er administrativt inddelt i 5 byområder, Warszawa, Krakow, Lodz, Poznan og Wroclaw, og 17 provinser eller voivodships, nemlig Bialystok, Bydgoszcz, Gdansk, Katowice, Kielce, Koszalin, Krakow, Lublin, Lodz, Olsztyn, Opole, Poznan, Rzeszow, Szczecin, Warszawa, Wroclaw og Zielona Gora.

De tre hovedtyper af centrale økonomiske planer i Polen er de helt korte planer (som regel 1-årsplaner), de mellemlange planer, som kan række over 3 til 6 år, og de lange, såkaldte perspektivplaner (15–20 år).

Polen har haft årlige planer siden umiddelbart efter den 2. verdenskrig. Deres betydning var især stor i periodens første del, hvor de var helt nødvendige præciseringer og tilføjelser til de hyppigt ret generelle mellemlange planer. Af disse sidste har Polen haft en 3-årsplan i årene 1947–49, en 6-årsplan for 1950–55, den første 5-årsplan i 1956–60 og den anden i 1961–65. Den tredje 5-årsplan er trådt i kraft i 1966.

Planlægningsprocessen i de østeuropæiske lande ses undertiden i vestlige publikationer fremstillet ved hjælp af en ret enkel, økonomisk model, hvor de udefra givne data er en samling af politiske målsætninger, mens de centrale planlæggeres opgave er begrænset til at variere modellens funktioner, indtil disse målsætninger er opnået. Som det vil fremgå af det følgende, slår denne model ikke til. Snarere er der tale om en serie gentagne tilnærmelser, ved hjælp af hvilke man søger at få planerne til efterhånden at opfylde tre krav: 1) kravet om indre konsistens, 2) kravet om optimalisering og 3) kravet om overholdelsen af visse givne begrænsninger (for eksempel af politisk, teknisk eller naturgiven art).

Tager man som eksempel de årlige planer, er fremgangsmåden i Polen i store træk denne, at tidligt det foregående år opstiller den centrale plankommission i samarbejde med de politiske myndigheder og de økonomiske ministerier et sæt af direktiver, som bl. a. angiver den ønskede størrelse af væksten i nationalproduktet og produktionen i hovedsektorer som industrien, bygge- og anlægsvirksomheden, transportvæsenet og landbruget. Endvidere angives den samlede investering, beskæftigelse, lønudbetaling og indkomstfordelingen; der opstilles måltal for produktionen af nogle af de vigtigste investerings- og forbrugsgoder, og enkelte af de største investeringsprojekter og produktivitetsfremmende programmer specificeres. I de senere år synes direktiverne at have fået et stærkere præg af at være prognoser og et tilsvarende svagere præg af at være egentlige plantal. Tendensen til visse afvigelser mellem de årlige direktiver og måltallene i de mellemlange planer har naturligt nok været størst hen mod slutningen af disse planer.

Den centrale planlægningsprocedure med gentagne tilnærmelser berører nu alle tre led i det centrale plansystem – plankommissionen, brancheforeningerne og de enkelte virksomheder.

De såkaldte centrale direktiver sendes i planlægningens 1. fase fra plankommissionen gennem ministerierne til brancheforeningerne, som udarbejder mere detaillerede direktiver, der videresendes til de enkelte virksomheder.

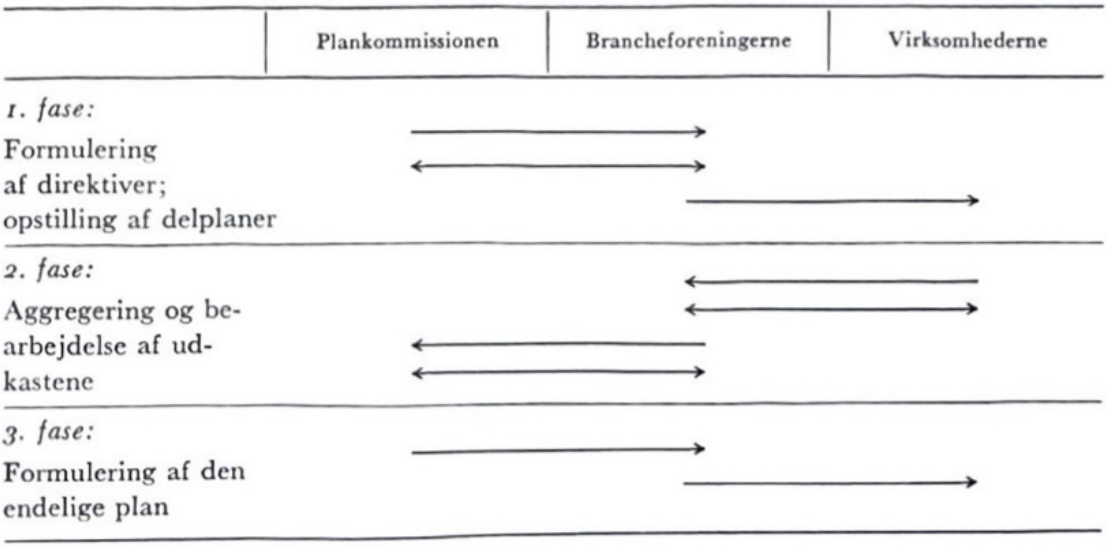
I 2. fase udarbejder virksomhederne deres planudkast inden for di-

rektivernes rammer, idet de benytter sig af visse centralt fastsatte tekniske og finansielle »normer«. Normerne indeholder bl. a. regler om, hvor megen arbejdskraft og energi, og hvor mange råvarer der maksimalt må anvendes i gennemsnit pr. færdigvareenhed, ligesom den samlede lønsum, udgiften til indkøb af halvfabrikata og den kapital, der er bundet i lageret, ikke må overskride visse beløb. Mener virksomheden ikke, at den kan opfylde måltallene med den givne kapacitet, må planudkastet indeholde et investeringsforslag, vedlagt de kalkulationer, der har fået virksomheden til at foretrække netop dette forslag blandt de mulige alternativer. Virksomhedens første samlede planudkast er som regel holdt på et ret generelt plan. Er der for eksempel tale om en større maskinfabrik, kendes det samlede behov for maskiner af forskellige typer endnu ikke, hvilket igen vil sige, at heller ikke fabrikkens nøjagtige behov for de forskellige råvarer og halvfabrikata fra andre virksomheder kan være kendt.

De færdige planudkast vandrer nu fra virksomhederne tilbage gennem brancheforeninger og ministerier til plankommissionen, hvor udkastene aggregeres til en samlet plan. Når denne plan svarer til plankommissionens ønsker, sendes de endelige delplaner for brancheforeninger og for de enkelte virksomheder ned gennem det tredelte plansystem som en 3. fase i planlægningen.

Efter den formelle procedure i planlægningen gennemløbes disse tre faser kun én gang. Men i praksis bliver faserne gentaget igen og igen, helt eller delvis, formelt eller uformelt, og den faktiske planproces kan formentlig mest dækkende antydes grafisk på den i skemaet viste måde.

Når direktiverne i 1. fase sjældent får lov at gå direkte ned igennem plansystemet, hænger det bl. a. sammen med, at direktiverne har to formål. De skal som nævnt danne den ramme, inden for hvilken de lavere trin i systemet kan opstille deres planudkast, men på samme tid frempro-

vokerer direktiverne de nyeste statistiske oplysninger fra brancheforeningerne, som ellers først langt senere ville være nået frem til plankommissionen. Disse nye informationer giver hyppigt anledning til ikke ubetydelige op- og nedjusteringer af direktivernes måltal.

En af årsagerne til, at planudkastene ofte må vandre frem og tilbage i 2. fase er, at det i almindelighed er i virksomhedernes og brancheforeningernes interesse at få plantallene for arbejds- og materialebehovet sat højt og plantallene for produktionen lavt, så det bliver lettere at overopfylde planens krav. Der føres derfor i denne fase ofte mellem de tre planled en debat, hvor også andre forhold end de økonomiske spiller ind, og det endelige resultat har hyppigt karakter af et kompromis.

Den helt afgørende årsag til, at der finder så mange konsultationer sted mellem plankommission, brancheforeninger og virksomhederne i 2. fase er dog, at det er i denne fase, de tre ovennævnte test for konsistens, optimalisering og ydre begrænsninger må gennemføres.

Kravet om planernes indre konsistens søges i Polen som i de øvrige centralistiske planøkonomier tilgodeset ved hjælp af materialebalanceteknikken. Når plankommissionen har foretaget den første aggregering af de fra de lavere planled opgivne behov for materialer i produktionen, må disse mængder naturligvis trækkes fra direktivernes samlede produktionstal, før man kan se, hvad der vil blive tilovers til det endelige forbrug. Da planlæggerne ikke i forvejen har kunnet kende størrelsen af det nødvendige materialeforbrug, kan altså heller ikke det endelige forbrug svare til planlæggernes forventninger eller ønsker. Er nettoproduktionen af vare X mindre end svarende til planlæggernes ønsker, må den samlede produktion af X øges. Dette vil kræve øgede leverancer af halvfabrikata m. v. til de pågældende fabrikker; andre virksomheder skal derfor bruge flere råstoffer m. v., og direkte eller indirekte vil behovet for alle materialemængder blive øget, herunder også behovet for vare X selv. Er nettoproduktionen af X derefter stadig mindre end svarende til det endelige behov, fortsættes proceduren i en serie gentagne tilnærmelser, indtil man er nået frem til en konsistent sammensætning af bruttoproduktionen, der med tilnærmelse giver de ønskede resultater for det endelige forbrug. Det skal bemærkes, at metoden naturligvis er tidskrævende og unøjagtig, og selv om mere raffinerede matematiske modeller fortsat betragtes med skepsis under henvisning især til problemet med deres antagelse om konstante tekniske koefficienter[3]), er bestræbelserne på at udarbejde nye metoder blevet stærkt intensiveret i de seneste år; udviklingen af den moderne databehandlingsteknik spiller en stor rolle for dette arbejde.

Den vigtigste af planernes »ydre begrænsninger« turde være land-

[3]) Se f. eks. Czeslaw Bobrowskis omtale af anvendelsen af Leontiefmatricer i polsk planlægning side 12 ff. i ref. 1.

brugsproduktionen, på hvilken planlæggernes indflydelse som nævnt er særdeles beskeden. Udenrigshandelen er en anden, selv om den på grund af den dominerende statshandel er knapt så upåvirkelig en faktor i planlægningen. Den indre efterspørgsel efter forbrugsvarer har tidligere i højere grad kunnet behandles som en variabel, end den kan i dag. Om en række af de øvrige forhold – for eksempel teknikken og udbuddet af forskellige typer af arbejdskraft – gælder det, at de må betragtes som »ydre begrænsninger« i det korte løb. Det siger sig selv, at planlægningsproceduren med gentagne tilnærmelser bliver mindre enkel end ovenfor skitseret, efterhånden som produktionsstrømmene løber ind i de ydre begrænsningers flaskehalse. Afgørelsen af, hvor mange ressourcer man vil ofre på at udvide flaskehalsene frem for at modificere plantallene, bliver naturligvis i sidste instans et politisk spørgsmål.

Det sidste krav til planerne – at de skal være optimale – kan principielt ikke opfyldes. Den optimale plan må findes blandt det meget store antal måder, på hvilke man kan opbygge produktionen af de tusinder af forskellige goder, der indgår i nationalproduktet. Men den centrale plankommission har intet kendskab til disse mange muligheder; dens oplysninger er summariske og forenklede, og man kan derfor i det højeste kræve, at planlæggerne skal optimalisere planen inden for rammerne af disse givne oplysninger. Der er publiceret meget lidt om de polske planlæggeres arbejde med denne opgave, og det fremkomne har været fragmentarisk. Eksempler er de såkaldte »effektivitetskoefficienter«, som anvendes på bl. a. investeringer og visse import- og eksportvarer[4]). Da det polske prissystem ifølge sagens natur ikke kan lægges til grund for egentlige samlede effektivitetsberegninger, og da anvendelsen af over- og underskud på materialebalancerne som målestok for knaphed forudsætter en ikke-eksisterende højtudviklet elektronisk datateknik, må man antage, at tradition og »common sense« spiller den afgørende rolle.

3. PERSPEKTIVPLANERNE

Økonomiske planer, der rækker 10, 15 eller 20 år ud i fremtiden, må naturligvis have en langt mere løs og skønsmæssig karakter end de kortere planer. Bl. a. bliver de tekniske fremskridt, der allerede volder vanskeligheder i 5-årsplanerne, et helt afgørende usikkerhedsmoment i perspektivplanerne.

[4]) Effektivitetskoefficienter for investeringer blev standardiserede i en instruks fra plankommissionen i maj 1962. Det fastslås i instruksen, at formlen ikke skal anvendes til bestemmelse af investeringens retning, men kun ved valget mellem flere investeringsplaner, der kan opfylde den samme opgave. Formlen tager hensyn til anlægsomkostningerne, de forventede fremtidige indtægter og udgifter, omkostningerne til nødvendige komplementære investeringsudgifter, et udtryk for »opportunity costs« og et udtryk for råstofforbruget (ref. 12, kapitel 6).

I 1958 påbegyndte en gruppe polske økonomer under ledelse af professor M. Kalecki arbejdet med en perspektivplan, som skulle dække de næste tre 5-årsplaner, dvs. de 15 år fra 1961 til 1975.

Kaleckis model benytter sig efter almindelig østeuropæisk praksis af et nationalindkomstbegreb, der af tjenesteydelser kun medregner de såkaldte materielle. Eksempler på materielle tjenesteydelser er handel, transport og almindelig restaurationsvirksomhed. Omvendt er boligbenyttelse, uddannelse, administration og lægebistand eksempler på ikke-materielle tjenesteydelser. I overensstemmelse hermed opererer han med såkaldte produktive investeringer, der vil frembringe varer og materielle tjenesteydelser, og de øvrige investeringer som for eksempel boligbyggeri, der betegnes som »uproduktive«. Endelig forudsætter han, at Polen ikke kan regne med udenlandske kreditter til opretning af uligevægt på betalingsbalancen.

Som et første trin i perspektivplanens konstruktion opstilles nu et groft planudkast, der regner med en vækst i nationalindkomsten, som ligger i overkanten af de seneste års resultater, men som allerede her er præget af en skønsmæssig hensyntagen til udviklingen i investeringsrate og betalingsbalance. Vækstraten blev sat til et årligt gennemsnit på 6,5 pct. for 1961–75.

Andet trin består derefter i et forsøg på at bestemme forholdet mellem kapitalapparatets størrelse og produktionen, altså kapitalkoefficienten, for de produktive investeringer. Man tog her sit udgangspunkt i tal fra sidst i 1950'erne, der blev korrigeret noget opad på grund af en forventet fortsat strukturel forskydning i retning af kapitalintensive brancher, reinvesteringernes større vægt og gradvis udtømning af mulighederne for bedre kapacitetsudnyttelse ved øget anvendelse af skifteholdsarbejde. Når planlæggerne alligevel bestemte sig for en kapitalkoefficient på kun 3,0, må det ses på baggrund af, at beregningerne kun omfatter de såkaldt produktive investeringer og altså for eksempel ikke boligbyggeri.

Vækstraten og kapitalkoefficienten giver som en første tilnærmelse en årlig produktiv investering på 19,5 pct. af nationalindkomsten. Lagerforøgelserne beregnes på samme måde, og når de to størrelser er trukket fra nationalindkomsten, har man som rest det beløb, der er til rådighed for uproduktive investeringer og for befolkningens forbrug.

På dette trin opstillede planlæggerne derefter en række antagelser om sammensætningen af det polske forbrug i perioden, idet man byggede på vesteuropæiske forbrugsundersøgelser, på elasticitetsberegninger over polske familiebudgetter og på visse økonomiske og fysiologiske kriterier. Af hensyn til betalingsbalancen ville man således f. eks. holde igen på forbruget af private automobiler, mens man af fysiologiske grunde ønskede stigningen i fedtstof- og sukkerforbruget begrænset. Herefter skulle nærings- og nydelsesmidler i 1975 udgøre 43,1 pct. af forbruget mod 57,7 pct. i 1960, for-

bruget af fodtøj og beklædning skulle uændret dække omkring 20 pct. og forbruget af varige forbrugsgoder stige fra 8,2 pct. af budgettet i 1960 til 11,8 pct. i 1975.

Når nu såvel de skønnede tal for investeringerne som forbrugets ønskede størrelse og sammensætning er kendt, er det muligt at danne sig et indtryk af materialebehovene i de forskellige brancher. Disse behov må så sammenholdes med produktionsmulighederne, idet man må tage hensyn til en lang række flaskehalse. Eksempler herpå er boligbyggeriet, råvareforsyningen, utilstrækkelig teknisk og organisatorisk kunnen m. v. Samtidig med, at balancen underkastes de sædvanlige plantest, søgte man at fjerne flaskehalsene eller »lofterne« via investeringerne, den tekniske planlægning og betalingsbalancen, og når disse muligheder ikke slog til, justerede man den planlagte stigning i nationalindkomsten nedad.

Det vil ses, at perspektivplanens investeringer derved i ret høj grad blev afledt af det planlagte forbrug, som igen i vidt omfang var søgt tilpasset forbrugernes ønsker. Planudkastet blev da også straks angrebet for at være et skridt hen mod Oskar Langes quasi-markedsmodel fra 1930'erne[5]), og det blev aldrig fremlagt i en endelig form. På den anden side har gruppens arbejde været et vægtigt indlæg i den løbende debat om den polske økonomiske model, og arbejdet med perspektivplaner er blevet fortsat, bl. a. under indtryk af det behov for koordinering af de enkelte landes planer, som den øgede samhandel mellem de østeuropæiske lande har givet anledning til. Der er opstillet perspektivplaner for dele af økonomien, og man overvejer et forslag om at benytte »rullende« totale perspektivplaner, som skal revideres, hver gang en ny 5-årsplan træder i kraft.

4. PLANERNES ADMINISTRATION

Ved en omtale af, hvorledes de polske økonomiske planer føres ud i livet, kan der være grund til indledningsvis at præcisere, at det ikke er selve eksistensen af en økonomisk planlægning, der adskiller det polske økonomiske system fra de vesteuropæiske systemer. Der lægges som bekendt planer af mere eller mindre vidtrækkende betydning for dele af f. eks. den franske og de skandinaviske økonomier. Udviklingen af Syditalien sker også inden for rammerne af en økonomisk plan, og den hollandske regering har siden den 2. verdenskrig i sin indkomst- og beskæftigelsespolitik benyttet sig af økonomiske planer, der i tekniske raffinementer næppe finder sin lige i Øst-

[5]) Fred P. Taylor og Oskar Lange: *On the Economic Theory of Socialism*, Minneapolis 1938. Langes model forudsætter nationalisering af alle produktionsmidler og central planlægning af investeringerne, hvorved arbejdsfrie indkomster og økonomiske kriser mentes elimineret. Derimod skulle forbrugsvalget gøres frit og produktionens sammensætning bringes til at svare til forbrugernes ønsker derved at et planråd løbende skulle fastsætte priser, der som hovedregel søgte at tilpasse udbud til efterspørgsel.

europa. Den afgørende forskel ligger derimod i den styrke, hvormed markedskræfterne får lov til at påvirke de økonomiske afgørelser. I det polske økonomiske system tolereres frie delmarkeder især for visse landbrugsvarer, fordi man i den nuværende fase ikke ønsker eller magter at kontrollere dem, og der eksisterer sortbørsmarkeder for andre varer. Men ved alle afgørende økonomiske beslutninger har man hidtil ignoreret markedskræfterne, som har haft ingen eller ringe betydning for beslutninger om produktionens størrelse eller sammensætning og for kommunikationen mellem forbruger og producent.

De polske myndigheders holdning til markedskræfterne og priserne, der er stærkt ideologisk forankret, vil ikke blive diskuteret her. Problemet skal blot illustreres med et eksempel. I slutningen af 1950'erne havde Polen stigende lønindkomster og uændrede kødpriser; presset på slagterbutikkerne tvang myndighederne til at sætte kødpriserne op med 25 pct. Priselasticiteten viste sig at være lav, forbrugerne fik mindre købekraft tilovers til andre varer, og lagrene af varige forbrugsgoder steg hurtigt. Lagrene kunne nedbringes ad to veje. For det første kunne man øge pengeindkomsterne yderligere, men da udbudet af fødevarer fortsat var ringe, måtte man vente nye kødannelser og nyt behov for prisændringer. Lagrene af varige forbrugsvarer kunne også søges nedbragt ved prisnedsættelse, men da efterspørgselen efter varige forbrugsgoder i denne periode skønnedes at være stærkt uelastisk, ville der igen frisættes købekraft, som ville vende sig tilbage mod fødevarerne. Man vil altså se, at blot én prisændring i overensstemmelse med markedet skabte behov for andre prisændringer. Derfor foretrak myndighederne her som i en lang række andre tilfælde direkte kvantitative indgreb, og prispolitik i ordets sædvanlige vestlige forstand forblev henvist til en ganske underordnet rolle.

De polske myndigheder har derfor som deres kolleger i andre centralistiske planøkonomier været henvist til at opbygge et administrativt system, hvorigennem den nødvendige kommunikation og kontrol kunne kanaliseres.

En gennemgang af de institutionelle enkeltheder i dette administrative system falder uden for denne artikels rammer. Det bør dog fremhæves, at de centrale myndigheder især før 1956 og igen fra slutningen af 1950'erne i vidt omfang har ladet kontrollen med planernes udførelse gå gennem de samme kanaler, som selve planlægningsprocessen benytter sig af. I øvrigt vanskeliggøres bedømmelsen af udbredte personfællesskaber i de planlæggende og kontrollerende organer.

Af hensyn til sammenligninger med andre østeuropæiske lande skal dog to specielle træk fremhæves. Man har i Polen i en periode søgt at indpasse arbejderråd efter jugoslavisk forbillede i det administrative system. De opstod spontant under den politiske omvæltning i Polen i 1956 og opnåede i modsætning til de rent statsdirigerede fagforeninger en vis administrativ

indflydelse, som imidlertid hurtigt svandt ind og i dag kun er til stede på papiret.

For det andet har man i Polen aldrig kopieret den meget dybtgående administrative reform, som gennemførtes i Sovjetunionen i 1957 (og som blev opgivet igen i efteråret 1965). Her blev som bekendt den hidtidige opdeling af det administrative apparat efter brancheprincippet afløst af det territoriale princip, som indebar oprettelsen af såkaldte økonomiske råd (sovnarkhoser) for hver større landsdel. Denne reform havde formentlig i højere grad indenrigspolitiske end rent økonomiske motiver, og i øvrigt synes alene Polens størrelse og industrielle udvikling at måtte gøre fordelene ved overgangen til et rent territorialt administrativt princip meget tvivlsomme.

Polen har derfor ligesom de øvrige østeuropæiske lande bortset fra Czeckoslovakiet og Østtyskland bevaret brancheprincippet for administrationen af alle større virksomheder[6]). På den anden side er der inden for rammerne af dette princip gennemført en ret vidtgående decentralisering, som i 1958 tog form af en nedlæggelse af de centrale branchekontorer, der reelt var dele af de tilsvarende ministerier, og oprettelsen af relativt uafhængige brancheforeninger. Brancheforeningernes arbejde finansieres af de deltagende virksomheder, hvis direktører danner foreningens bestyrelse, der har rådgivende og nogen besluttende myndighed. Foreningernes direktører og vicedirektører udpeges af de respektive ministerier.

Ændringer af institutionerne i det polske administrative system er imidlertid en lidet pålidelig indikator for, hvor vidt systemets fleksibilitet og virksomhedernes selvbestemmelsesret er blevet større eller mindre. Det afgørende kriterium må være, hvor stor en rolle de direkte ordrer spiller over for de indirekte (incentiverne), som søger at nå det samme mål som ordrerne (nemlig planernes opfyldelse), men modsat disse ved at mobilisere arbejdernes, funktionærernes og virksomhedsledernes egeninteresse.

I den stalinistiske periode i Polen spillede incentiverne en ganske underordnet rolle. Ordrerne var så detaillerede, at de gang på gang måtte ændres midt i planperioden; selv virksomhedernes kvartalsplaner, der var udarbejdet efter de sidste direktiver, kunne ændres med kort varsel. Der var altså reelt ingen klar grænse mellem planernes udarbejdelse og udførelse, og interessemodsætningerne mellem planlægger og virksomhedsleder (om mulighederne for produktionsforøgelse, besparelser i materialeforbrug, lagerets størrelse m. v.) blussede op med tilsvarende korte mellemrum. Mod periodens slutning synes mange virksomhedsledere simpelt hen at have opgivet at følge de mange ordrer. Gennem personlige kontakter i partiappa-

[6]) Derimod ligger ansvaret for planernes opfyldelse i de foran nævnte mindre virksomheder, for hvilke planlægningen sker lokalt (i hver enkelt voivodship), også i et vist omfang hos de lokale myndigheder.

ratet eller ved studier af politiske resolutioner og kampagner dannede de sig et indtryk af, hvilke ordrer man skulle følge, hvilke man kunne følge, og hvilke man kunne ignorere. Illegale transaktioner virksomhederne imellem florerede, spildprocenten i produktionen var betydelig, og forsinkelser i leverancer af råvarer og halvfabrikata var reglen snarere end undtagelsen.

På den anden side var incentiver ikke ukendte i den stalinistiske periode. I begyndelsen af 1950'erne benyttede man sig af lønformer, der havde indbygget et relativt primitivt bonussystem. Hovedvægten lå på, om bruttoproduktionen svarede til eller overskred plantallene. I de mest betydende industrier blev der udbetalt bonus svarende til 40–70 pct. af den samlede løn. I tilfælde af, at der konstateredes væsentlige kvalitetsmangler, eller sortimentet afveg for stærkt fra planen, skulle bonusbeløbet reduceres eller eventuelt helt bortfalde. Denne sidste regel synes dog sjældent at være blevet overholdt. På anden måde kan man vanskeligt forklare en lang række registrerede tilfælde, hvor virksomheder har iveropfyldt planerne m. h. t. bruttoproduktionen – og derved skaffet direktører og andre ansatte store bonusbeløb – ved at forcere produktionen af varer, der kun krævede mindre arbejdsindsats, mens produktionen af varer med stor værditilvækst er blevet negligeret, eller varerne simpelt hen indkøbt hos andre virksomheder.

Det var bl. a. på denne baggrund, at man midt i 1950'erne udbyggede incentiverne med en bonus for omkostningsreduktioner. Der var flere varianter af systemet. Den almindeligste indebar en udbetaling på 80 pct. af det normale bonusbeløb hver måned; de resterende 20 pct. blev tilbageholdt, indtil kvartalstallene for omkostningerne forelå. Hvis de faktiske omkostninger oversteg de planlagte, kom restbeløbet ikke til udbetaling; hertil krævedes en nøjagtig planopfyldelse. Var omkostningerne lavere end stipuleret i planen, forfaldt yderligere en ekstrabonus til udbetaling.

Det nye system fjernede en del af mulighederne for misbrug, men ikke dem alle. Virksomhederne kunne manipulere med afskrivnings- og reparationskontiene, og kontrollen med bevidste kvalitetsforringelser var lemfældig. Hertil kommer, at omkostningsreduktionernes vægt ved beregningen af den samlede bonus var så ringe, at incitamentet til besparelser blev stærkt svækket[7]).

Bonussystemet for omkostningsreduktioner blev derfor opgivet, samtidig med at man reorganiserede de såkaldte virksomhedsfonds. Disse stammede fra 1950 og var knyttet til virksomhedernes profit. Varierende fra branche

[7]) Som illustration heraf kan anføres et eksempel fra en automobilfabrik, hvis direktør modtog 2.300 zloty pr. måned i grundløn. Ved en bruttoproduktion på 100 pct. af planen fik han udbetalt 2.300 zloty ekstra, mens en nøjagtig planopfyldelse på omkostningssiden ingen bonus gav. For hver procent, bruttoproduktionen oversteg plantallene, modtog han yderligere 10 pct. af grundlønnen hver måned; omkostningsreduktioner i forhold til planen gav også 10 pct. af grundlønnen pr. procent, men her kun hvert kvartal (ref. 6, s. 176).

til branche kunne 2–4 pct. af virksomhedens planlagte og 15–30 pct. af et eventuelt overnormalt overskud henlægges til fonden, der dog aldrig årligt måtte øges med mere end, hvad der svarede til 3 pct. af virksomhedens samlede lønkonto. Fondens midler kunne anvendes til boligbyggeri for virksomhedens ansatte, til sociale foranstaltninger og til kontante udbetalinger til de ansatte. Disse sidste var dog som regel små og i øvrigt lige store for alle i virksomheden.

I 1957 og igen i 1960 blev reglerne for virksomhedsfondens finansiering og anvendelse ændret, i begge tilfælde med øget vægt på det økonomiske motiv. Man benyttede sig nu af en opdeling i en grundbonusfond og en ekstrabonusfond. Grundbonus udbetaltes, når resultaterne ikke var ringere end planlagt, og den kunne andrage 10–30 pct. af grundlønnen. Den udbetaltes i givet fald automatisk til virksomhedslederen, mens denne havde medindflydelse på størrelsen og fordelingen af bonus til de øvrige ansatte. Ekstrabonus udbetaltes kun til direktører og afdelingsledere, den androg 15–20 pct. af grundlønnen og var knyttet til en sammenligning mellem den faktiske og planlagte profitstigning. For at øge såvel produktionen som realismen i planlægningen gav netop opfyldte, høje plantal stor bonus, mens belønningen var mindre for overopfyldte, lave plantal eller underopfyldelse af en ambitiøs plan. Udbetalingen af ekstrabonus var afhængig af, at den fysiske produktionsplan var opfyldt, og at virksomhedens planlagte samlede lønsum ikke var overskredet. Hertil kunne de enkelte brancheforeninger føje betingelser om sortiment, forsinkelser i leverancer m. v. Brancheforeningerne synes dog ikke at have gjort udstrakt brug af denne ret.

Også dette system gav hurtigt anledning til udbredt misbrug. En officiel undersøgelse i 1964 afslørede således, at de polske virksomhedsledere i gennemsnit stod opført på bonuslisterne under tre forskellige titler, og at i mange tilfælde gav deres »bibeskæftigelser« inden for virksomheden dem en højere bonus end deres hovedbeskæftigelse[8]). Fra juli 1964 sker derfor alle bonusbetalinger fra én fond, hvis størrelse fastlægges på forhånd som en del af den årlige plan for lønsummen, og kontrollen med de faktiske bonusbetalinger er blevet skærpet. De øvrige principper forblev stort set uændrede.

Imidlertid havde man siden omkring 1960 eksperimenteret med mere revolutionerende ændringer, som styrkede profitmotivet og øgede de enkelte virksomheders autonomi. I 1964 var omkring et halvt hundrede virksomheder engageret i disse eksperimenter, og man er nu foreløbig standset ved et system, som i løbet af i år skal tages i anvendelse i et større antal virksomheder.

Systemet afskaffer endeligt bruttoproduktionen som mål for planlægning og planopfyldelse. I stedet indføres et index, som lægger hovedvægten

[8]) Ref. 10, s. 58.

på produktiviteten. Bonussystemet afløses af en udbyttedelingsordning, der synes stærkt inspireret af de czeckiske erfaringer i de seneste år[9]). Der fastlægges visse normer for lønudbetalingens afhængighed af virksomhedens effektivitet, der måles ved at dividere et index for profitændringer med et index for de ændringer i mængden af fast og flydende kapital, som virksomheden selv har været herre over. Normerne lader lønudbetalingerne være større, jo nærmere indexet for den faktiske effektivitetsændring er ved den planlagte.

Parallelt hermed er der i de sidste par år sket en styrkelse af brancheforeningerne over for plankommission og ministerier. En række funktioner i forbindelse med kontrollen med planernes opfyldelse er blevet overført til brancheforeningerne, der også har fået ikke ubetydelige finansielle muligheder for at påvirke de enkelte virksomheders investeringer og lønudbetalinger.

5. REFORMERNE

Denne udvikling i arbejdet med planopfyldelsen med stadig større vægt på de indirekte incitamenter er naturligvis blevet ledsaget af ændringer også andre steder i struktur og politik. Det er her en hyppigt fremført generalisering, at for udviklingen set under ét betød Gomulkas tilbagevenden til magten i oktober 1956 et voldsomt gennembrud for liberale økonomiske synspunkter, men at tilhængerne af en stramt centralt-dirigeret økonomi siden da har genvundet meget af det tabte terræn.

Herved overser man imidlertid to ting. For det første var begivenhederne i 1956 tæt forbundet med udenrigspolitiske problemer. Presset for en delvis frigørelse fra afhængigheden af Sovjetunionen, som var taget til efter Stalins død i 1953, udløstes kort efter Khrushchevs angreb på Stalin på den 20. partikongres i 1956 i valget af »den polske vej til socialismen«. De økonomiske og politiske problemer blev i højere grad et indre polsk anliggende. Kursændringer blev herefter gennemført med en diskretion og forsigtighed, som heller ikke er ukendt i andre lande.

For det andet har man formentlig hyppigt undervurderet ændringerne før og overvurderet ændringerne lige efter oktober 1956.

Da myndighederne i 1950 havde erklæret genopbygningsfasen for overstået, startede man på den omtalte 6-årsplan, der var stærkt præget af periodens stalinistiske strømninger. Man gennemtvang, at en meget stor del af den årlige produktion blev afsat til investeringer, og man pressede hovedparten af disse store investeringer over i sværindustrien, idet man efter sovjetisk forbillede regnede dette for den bedste måde at øge produktionen

[9]) Reformerne i Czeckoslovakiets plan- og administrationssystem er bl. a. belyst i ref. 10, s. 49 ff.

i fremtiden på. Industriproduktionen blev voldsomt udvidet i denne periode, formentlig med omkring 15 pct. om året. Industriens vækst skete imidlertid på bekostning af landbruget, boligbyggeriet og forsyningen med forbrugsvarer.

Allerede i 1953 var forudsætningerne for en reaktion til stede. Reallønnen var da faldet til et niveau omkring 12 pct. under niveauet i 1949, og utilfredsheden i befolkningen var voksende. I efteråret fremkom enkeltheder om Malenkovs nye økonomiske politik i Sovjetunionen, og på det polske kommunistpartis centralkomités møde i oktober 1953 indrømmede partisekretær Boleslaw Bierut, at levestandarden i Polen var »utilfredsstillende«. På kommunistpartiets 2. kongres i marts 1954 vedtog man derefter en vis omflytning af ressourcer fra sværindustrien til forbrugsvareindustrien, byggeriet og landbruget.

På trods af vanskelighederne med at gennemføre en sådan omflytning tilstrækkeligt hurtigt, gav planrevisionen visse resultater. Ikke desto mindre steg utilfredsheden fortsat, og både i 1954 og 1955 oplevede myndighederne strejker blandt arbejderne i de større industrivirksomheder og leveringsnægtelser blandt bønderne, som gav anledning til nye, omend begrænsede indrømmelser.

I april 1956 – et halvt år før Gomulkas tilbagevenden – fik direktørerne på statsvirksomhederne større frihed over for de centrale kontorer. I maj øgedes mindstelønninger og pensioner med omkring 40 pct., priserne på en del forbrugsvarer blev nedsat, og de mindre private erhvervsvirksomheder fik større bevægelsesfrihed. I juli og august kom endnu en række administrative reformer, der var præget af ønsket om øget decentralisering, og sideløbende hermed angreb selv hidtil ortodokse kommunistiske økonomer planmyndighederne for »dogmatisme«, »mangel på frie videnskabelige diskussioner« og overcentralisering af økonomien.

Omvendt var virkningerne af Gomulkas magtovertagelse i oktober 1956 ikke så dybtgående og vidtrækkende, som det undertiden antydes.

Plankommissionen blev frataget de fleste af sine administrative og kontrollerende funktioner, så kun selve planudarbejdelsen og visse rådgivende funktioner blev tilbage. Der blev nedsat et uafhængigt rådgivende økonomisk råd, hvis formand var professor Oskar Lange, men hvis daglige leder var den liberale professor Czeslaw Bobrowski, som havde været i vestligt eksil fra begyndelsen af 1950'erne til oktober 1956. Der blev som nævnt oprettet arbejderråd efter jugoslavisk forbillede på alle større virksomheder, fagforeningerne fik større selvstændighed, og faglige kriterier afløste de partimæssige ved besættelsen af ledige stillinger. I den økonomiske politik lagde man stor vægt på at hæve reallønnen, fremme boligbyggeriet og øge udbudet af forbrugsvarer.

Reformerne gav i begyndelsen de ønskede resultater. Medvirkende her-

til var bl. a. den højnelse af arbejdsmoralen, der fulgte de politiske ændringer i oktober 1956, betydelige lån fra Sovjetunionen og USA, samt det forhold, at de store investeringer under den stalinistiske økonomiske politik havde efterladt en betydelig uudnyttet kapacitet. Disse virkninger var naturligvis kortvarige. Hertil kom senere, at Polens eksport næsten samtidig blev ramt af Fællesmarkedets toldmure og en betydelig forringelse af bytteforholdet. Indadtil viste det nye økonomiske system sig at svare dårligt til behovet. Virksomhedslederne reagerede kun tøvende på den nye blanding af direktiver og profitmotiv, mens de centrale myndigheder på deres side af ideologiske grunde ikke var villige til at gå længere i retning af en markedsdirigeret økonomi.

Reformernes begrænsning kom klart frem allerede i 1957. På et møde i centralkomitén i maj anbefalede Gomulka en beskæring af arbejderrådenes indflydelse. Han advarede, at »hvis alle fabrikker bliver kollektive, en slags arbejdernes kooperativer, vil det sætte den kapitalistiske økonomis love i virksomhed, blot med værre resultater.« Derfor måtte arbejderrådene nu »koordineres med den centrale planlægning og den centrale administration, der er et grundtræk ved socialismen«. Kort efter blev også fagforeningernes nyvundne begrænsede selvstændighed gjort illusorisk.

I juli 1957 afsluttede det økonomiske råd sine diskussioner med vedtagelsen af en samling anbefalinger under titlen »teser om ændringer i den økonomiske model«.

Teserne accepterede princippet om den centrale planlægning, selv om man anbefalede større hensyntagen til den nyere økonomiske forsknings resultater. Derimod foreslog man en ændret indstilling til opfyldelsen af planerne, hvor man primært burde anvende økonomiske incitamenter over for virksomhedsledere og arbejdere, og kun sekundært, hvis de første ikke slog til, administrative direktiver. Man anbefalede decentralisering af såvel planernes udarbejdelse som produktionens tilrettelæggelse; bl. a. skulle virksomhedslederne selv kunne træffe afgørelser, der angik investeringer, afskrivninger, reparationer, sortiment og virksomhedernes samlede lønsum. Om prisernes fastsættelse var teserne meget vage, og rådets prisudvalg nåede i realiteten aldrig frem til en fælles indstilling.

Teserne bar således tydeligt præg af at være et kompromis mellem de centralistiske teknokrater, en centrumsgruppe omkring partiteoretikerne Oskar Lange og Wlodzimierz Brus, og de liberale »værdimænd«. Rådets anbefalinger gav anledning til flere ændringer i den økonomiske politik, og selv om plankommissionen i 1959 fik en del af sine administrative beføjelser tilbage, repræsenterede kompromiset et skridt i liberal retning.

I perioden 1959–63 foretog man visse ændringer i det økonomiske system, som kunne tydes som resultatet af fornyet styrke hos centralisterne.

Plankommissionen fik i visse henseender øget indflydelse over for ministerierne, industriens brancheforeninger og de enkelte virksomheder; bl. a. fik kommissionen udvidet adgang til at ændre måltallene midt i en planperiode. Virksomhedernes investeringer blev på ny underkastet kontrol, brancheforeningernes muligheder for selv at drive købs- og salgskontorer, servicevirksomheder og forskningsinstituttet blev beskåret, og det uafhængige økonomiske råd blev opløst.

Der er næppe heller tvivl om, at det politiske klima i Polen blev svagt køligere i disse år, dels som følge af reaktionen oven på de store forventninger i 1956 og 1957 og den midlertidige forværring af forholdet mellem USA og Sovjetunionen, dels fordi den markedsmæssige og militære udvikling i Vesteuropa i denne periode synes at have styrket de prosovjetiske kredse blandt de polske politikere noget.

På den anden side skal man sikkert være varsom med at lægge for meget i dette. For det første synes en del af stramningen at være motiveret af de ekstraordinære vanskeligheder, man stødte på først i 1960'erne som følge af en fornyet forcering af investeringstempoet, en fortsat forringelse af bytteforholdet, to meget hårde vintre og en katastrofalt dårlig høst i 1962.

For det andet var tendensen til stramning begrænset til de nævnte områder. Regeringen og parlamentet overlod ikke som før 1956 de endelige afgørelser til plankommissionen, industriens brancheforeninger blev ikke ført tilbage under ministeriernes magtsfære, og virksomhedslederne blev vel underkastet øget kontrol på nogle områder, men fik større selvbestemmelsesret på andre.

Parallelt hermed har man som ovenfor nævnt siden omkring 1960 eksperimenteret med planlægningsteknikken. Omkostnings- og markedsanalyser har fået stadig større vægt i planlægningen, visse dele af de korte planer er fra og med i år opstillet som glidende 2-årsplaner, virksomheder og brancheforeninger har spillet en øget rolle i planlægningen, dele af deres aktiviteter er forsøgsvis lagt helt ind under virksomhedernes egen myndighed[10]), og profitmotivet er som påvist kommet til at spille en stadig større rolle i arbejdet med planopfyldelsen.

Det vil altså ses, at »afstaliniseringen« i det polske økonomiske system ikke var et dramatisk overgangsfænomen i oktober 1956, men en proces, som med varierende styrke har været i gang siden omkring 1953.

Reformernes retning er naturligvis blevet bestemt i et samspil mellem de politiske myndigheders målsætninger og den faktiske udvikling i og uden for Polen, specielt den aftagende sovjetiske indflydelse, det stigende

[10]) Eksempelvis har Cegielski-værkerne i Poznan, der bygger dieselmotorer bl. a. på licenser fra Burmeister og Wain, siden 1. januar 1965 haft sit eget udenrigshandelskontor, der kan disponere uafhængigt af den centrale handelsorganisation.

udviklingsniveau, som især øger spændingen mellem forbrug og investering, og den øgede deltagelse i den internationale arbejdsdeling, som bl. a. skaber et stærkt pres på det stive polske prissystem.

Ved en vurdering af reformernes sandsynlige retning i de nærmeste år bør det erindres, at målsætningerne vel er økonomisk vækst, fuld beskæftigelse, en ikke for ulige indkomstfordeling, kollektiv ejendomsret m. v., men at det primære mål for den politisk dominerende gruppe her som andre steder er bevarelsen af denne politiske dominans.

ANVENDT LITTERATUR

1. Stanislaw Ehrlich (ed.): *Social and Political Transformations in Poland.* Warszawa 1964.
2. Richard Hiscocks: *Poland. Bridge for the Abyss?* London 1963.
3. Michal Kalecki: »An Outline of a Method of Constructing a Perspective Plan«, *Essays on Planning and Economic Development.* Warszawa 1963.
4. Andrzej Karpinski: *Twenty Years of Poland's Economic Development 1944–1964.* Warszawa 1964.
5. Margaret Miller o. a.: *Communist Economy under Change.* London 1963.
6. John M. Montias: *Central Planning in Poland.* New Haven 1962.
7. Kazimierz Secomski: *Premises of the Five-Year Plan in Poland 1956–1960.* Warszawa 1958.
8. Knud Erik Svendsen: *Østlandenes Økonomiske Udvikling.* København 1964.
9. Stanislaw Wellisz: *The Economies of the Soviet Bloc.* New York 1964.
10. United Nations: *Economic Survey of Europe in 1964.* Geneva 1965.
11. Alfred Zaubermann: *Industrial Progress in Poland, Czechoslovakia and East Germany 1937–1962.* London 1964.
12. Janusz G. Zielinski: *Lectures on the Theory of Socialist Planning* (dupl.). Ibadan 1965.

Endvidere: Tidsskrifterne *Economics of Planning* (Oslo), *Ostprobleme* (Bonn), *Polish Economic Survey* (Warszawa) og *Polish Perspectives* (Warszawa); Central Statistical Office: *Concise Statistical Yearbook of Poland 1964* samt *Materials and Documents,* P. A. P., Warszawa.